

společenských věd PSDS, Varšava), výzkumu osobnosti (M. Kirkova z Akademie společenských věd a sociálního řízení při ÚV BKS, Sofia) a otázkám překonávání negativních duchovních jevů (G. Gombosuren z Vysoké stranické školy při ÚV MoLR, Ulan-Batar).

Naše společenskovědní pracoviště a pracoviště bratrských zemí mají řadu shodných zájmů i přístupů při výzkumu problémů společenského vědomí, existují však i některé neujasněnosti kategoriálního aparátu (např. socialistické vědomí — vědomí za socialismu a jiné).

Na potřebu rozpracování řady otázek v oblasti etiky a morálky poukázal V. Ráb (Filozofická fakulta, Praha). Problémy vzájemné ovlivnitelnosti složek společenského vědomí a zejména otázkami světonázorové orientace se zabýval I. Hodovský (Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědecký ateismus ČSAV, Brno).

Ze sociologického hlediska bylo podnětné zamyšlení F. Zicha nad otázkami politického aspektu běžného vědomí. Na základě výsledků řešení HÚ VIII-6-3 SPZV ukázal posun, k němuž dochází v této pětiletce při řešení HÚ IX-6-2. Upozornil jednak na to, že od zkoumání stavu politického vědomí se posunují úkoly řešitelského kolektivu do oblasti poznání mechanismů jeho utváření. Zdůraznil pak význam poznání běžného vědomí pro společensko-politickou praxi jako vědomí reálných sociálních nositelů, které obsahuje řadu politických aspektů. Politický aspekt přitom mohou mít různé složky běžného vědomí. Za určitých podmínek ho mohou ztrácet a získávat složky jiné. Politický aspekt běžného vědomí je v závislosti na konkrétních podmínkách a čase u některých jeho složek značně proměnlivý a u jiných relativně stabilní.

Je možno říci, že každé ze sedmnácti vystoupení československých účastníků konference, teoretického či metodologického charakteru, sdělení poznatků dosavadního výzkumu či informace o některých problémech a záměrech při řešení úkolů SPZV, bylo obohacením nejen pro účastníky konference, ale i přínosem k dalšímu výzkumu otázek spojených s formováním socialistického vědomí v naší společnosti.

Materiály z konference budou postupně uveřejňovány na stránkách odborného tisku.

Jaroslav Ražnok

Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR

Sekce výzkumu socialistického způsobu života Československé sociologické společnosti při ČSAV uspořádala ve dnech 1. až 3. června 1987 v Mikulově na Moravě seminář *Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR*. Jeho hlavním cílem bylo přispět k rozšíření poznatků o problematice územní diferenciacce společenských reprodukčních procesů, tedy problematice, která dosud v naší sociologii dostatečně rozpracována není. Mechanismy utváření životního způsobu přitom hrají stále důležitější roli při zprostředkování vzájemných vazeb mezi sociální a ekonomickou stránkou rozvoje společnosti. V důsledku toho roste význam jejich diferencovaného působení, současně se však mění i struktura a váha jednotlivých determinantů procesu reprodukce života. Změny, jimiž naše společnost prochází, jako třeba postupná homogenizace života v rovině jeho sociálně třídní podmíněnosti, vedou k oslabování podílu některých faktorů na diferenciaci životního způsobu a posilují vliv faktorů jiných. Mezi ně patří nepochybně i různé aspekty územního členění společnosti.

Příčinami růstu významu teritoriálních stránek způsobu života se ve svém zahajovacím vystoupení hlouběji zabýval předseda výboru sekce, R. Růžička (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha). Proces zrání socialistické společensko-ekonomické formace staví nutně do popředí otázku jeho zdrojů a efektů, jež jsou ve své konkrétní podobě vždy územně historické. Teritoriálně diferencovaná skladba materiálních a duchovních podmínek života pak vytváří odlišné možnosti sepětí způsobu života člověka se společenským reprodukčním procesem. Formování životního způsobu proto bezprostředně souvisí s územní diferenciací jeho objektivních podmínek a je podvázáno určitou územní skladbou a dynamikou zájmů, jež se ve společenském reprodukčním procesu uplatňují a realizují jako „významová“ složka života.

Další část jednání byla věnována příspěvkům, týkajícím se obecně teoretických a metodologických otázek regionální diferenciacce životního způsobu. Referát na téma *Územní souvislosti zdokonalování socialistického způsobu života* přednesl J. Suchý z Ekonomického ústavu SAV. Upozornil v něm na nutnost orientace

výzkumu na územní a ekologické aspekty utváření způsobu života, které tvoří referenční rámec zdokonalování jeho kvality. Životní způsob však představuje ucelenou sociokulturní formu způsobu výroby a společenské praxe v jejich zprostředkování životní aktivitou lidí. Kvalita života se proto netýká jenom ekologických problémů, ale je vpletena do složitého uzlu vztahů mezi sociálně ekonomickou aktivitou člověka a jejími objektivními podmínkami. Proces intenzifikace společenské reprodukce je tak zároveň procesem rekultivace člověka jako subjektu praktického působení na objektivní podmínky života a v tomto smyslu se stává funkcí součástí celkového rozvoje socialistické společnosti.

Problematice možností mobilizace hybných sil společnosti věnoval svůj příspěvek P. Kunst z Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Inovace výrobních programů a technologií vyvolává tlak na větší mobilitu pracovních sil. Netýká se to ovšem jen kvalifikační způsobilosti pracovníků, ale celého komplexu vzájemně spjatých činitelů, mezi nimi i prostorově migrační formy tohoto sociálního pohybu. Jedním z klíčových problémů intenzifikace naší ekonomiky je tak problém dynamické alokace pracovních sil v souladu s potřebami strukturálních přeměn společenské výroby. V této souvislosti autor předložil vlastní projekt informačního systému, fungujícího na komerční bázi, jehož cílem by bylo napomoci odstranění bariér ve sféře mobility pracovních sil a zefektivnění dosud málo účinného způsobu regulace vývoje zaměstnanosti.

M. Illner prezentoval výsledky úsilí kolektivu pracovníků z ÚFS ČSAV o *rekonstrukci sociálně prostorové struktury ČSSR a vytvoření typologie oblastí na úrovni okresů*. Seznámil posluchače jak s metodikou práce, založenou na kvantitativní ekologické analýze, tak s výslednými poznatky. Charakterizoval hlavní syntetické faktory podílející se nejvýrazněji na diferenciaci sociálně ekonomické situace jednotlivých okresů a pomocí nich pak popsal základní typy územních celků, a to s přihlédnutím ke specifickým rozdílům mezi českými zeměmi a Slovenskem.

R. Bednárik (Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce) podal informaci o ideovém záměru a některých výsledcích empirických výzkumů v oblasti problematiky způsobu života v lokalitách, realizovaných ve Výzkumném ústavu životní úrovně a Výzkumném ústavu sociálního rozvoje a práce. Výsledky výzkumů ověřily hypoteticky předpokládaný vliv velikosti lokality na jednotlivé složky a obsahovou strukturu způsobu života jejich obyvatel a potvrdily smysluplnost poznávání reálného způsobu života v lokálně diferencovaných podmínkách. Zároveň se podařilo jednoznačně prokázat diferenciaci v obsahu, pojetí a potřebách volného času obyvatelstva na venkově a ve velkoměstech. V současné době jsou výzkumy orientovány na identifikaci vzájemných souvislostí mezi rozvojem sociálního prostředí lokality a zdokonalováním způsobu života podle požadavků dynamizace ekonomického a sociálního rozvoje společnosti.

J. Patočka se soustředil na otázky *regionální diferenciace životního způsobu v souvislosti s problematikou vymezení sociálního systému v území*. Podrobněji se věnoval systematické přenosu sociokulturních vzorců a jejich společenské difúzi ve vazbě na socioúzemní struktury společnosti na základě vytipování základních procesuálních okruhů, jimiž lze charakterizovat vztahy mezi rozvojem životního způsobu a regionální skladbou země.

Zbývající příspěvky je možné rozdělit do několika tematických bloků. První z nich tvoří referáty věnované otázkám územní diferenciace způsobu života z hlediska podmínek a potřeb rozvoje jeho kulturní dimenze.

Referát o *metodologických východiscích koncepce zkoumání kulturní úrovně způsobu života*, uplatňované v Ústavu pro výzkum kultury v Praze, připravil M. Cejp. Objasnil v něm podstatu komplexní analýzy úlohy kultury ve společnosti, která zahrnuje postižení existující předmětné skutečnosti, jejího činného přetváření i samotného přetvářejícího subjektu. Upřesnil také kritéria použitá pro hodnocení těchto základních stránek kulturního procesu a poukázal na některé poznatky z první aplikace popsaného postupu při výzkumu kulturní úrovně venkovského obyvatelstva ČR.

K. Schwarz (rovněž Ústav pro výzkum kultury) hovořil o *metodologických aspektech výzkumu územních rozdílů v oblasti kulturně výchovné činnosti ve volném čase*. V této oblasti sice převažují celospolečenské rysy nad regionálními, avšak určité územní diferenciace zde přesto existují. Pro jejich zkoumání má zásadní význam správná volba výzkumných jednotek. Výzkum na úrovni krajů stírá územní rozdíly a ani šetření okresů není dostatečně citlivé na probíhající územní procesy. Odhalit hranice nově vznikajících kulturních regionů je proto možné jedině na základě analýzy působení všech důležitých kulturních faktorů na úrovni obcí.

O výsledcích *sociokulturní typologizace okresů Jihomoravského kraje*, založené na podrobné analýze sociokulturní a demografické situace okresů a jejich vybavenosti kulturními zařízeními, referovala V. Foretová z Krajského kulturního střediska v Brně. Soustředila se zejména na charakteristiku diferenciací podmínek kulturního života v rámci identifikovaných typů a na vysvětlení vlivu jednotlivých faktorů, které se na této diferenciaci podílejí nejvíce.

J. Svatoň ze Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody přiblížil účastníkům *systém vyhledávání a evidence historicky cenných památek* a způsob, jakým jsou zpracovávány podklady pro plánování jejich opětovného funkčního zařazení do života příslušných lokalit.

Druhý blok příspěvků se týkal problematiky územního řízení a plánování života společnosti.

V. Mezříčský z Ústavu státu a práva ČSAV se věnoval problémům *územní integrace*, kterou vidí v prvé řadě jako přizpůsobování územních struktur měnícím se podmínkám existence. Integrace území proto souvisí s realizací cílů rozvoje jednotlivých územních celků a je tak závislá na fungování orgánů státní správy. Práce zastupitelských i výkonných orgánů je však v tomto ohledu, zejména pokud jde o řešení koncepčních otázek územního rozvoje, poznamenaná řadou nedostatků. Konkrétní analýzou příčin tohoto stavu se pak autor zabýval v další části svého příspěvku.

Na možnosti *využití sociologie při plánování rozvoje centrálních městských zón* se zaměřila E. Součková ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových míst a objektů. Východiskem jí byla analýza rostoucích rozporů v kvalitě života v nových zónách a ve starší centrální zástavbě. Na základě toho zformulovala hlavní problémy ve zmíněné oblasti a poukázala na nutnost sociologického přístupu k jejich řešení. Příspěvek obsahoval i nástin optimální podoby systému společenských funkcí městských center v soudobých podmínkách.

Účast společenských věd při modelování území byla námětem příspěvku Z. Chlupa z Výzkumného ústavu výstavby a architektury. Šlo zejména o využití poznatků teorie řízení, teorie rozhodování a teorie informací k posílení konzistence výběru cílů, kritérií a zdrojových informací v řízení a plánování sociálně ekonomického rozvoje územních celků. Úspěšné řešení problémů, jež se v této oblasti objevují ve stále větší míře, totiž závisí především ne na použitých metodách, ale na konzistenci rozhodování.

Další blok představují referáty o výsledcích sociokulturních a etnografických šetření prováděných v některých regionech.

M. Šimek z Ústavu pro výzkum kultury referoval o monografickém výzkumu *proměn životních podmínek v obci Dolní Rožná* v rozmezí čtyřiceti let, který byl realizován v návaznosti na známý výzkum, jenž v této obci prováděl ve třicátých letech Karel Galla. Obsahem referátu byla hlavně charakterizace posunů, k nimž v uvedené obci došlo v oblasti demografického a socioprofesionálního složení obyvatelstva, jeho životní úroveň a trávení volného času.

Pracovnice Ústavu ekologie průmyslové krajiny ČSAV v Ostravě Ch. Kadavá informovala o výsledcích výzkumu *vlivu změn životního prostředí na způsob života obyvatel průmyslové krajiny*. Zaměřila se přitom na analýzu dopadu vazby mezi způsobem života a životním prostředím na formování vztahu k práci jakožto základnímu prvku socialistického životního způsobu.

Etnografický výzkum místní kultury byl na semináři zastoupen příspěvkem H. Dvořákové (Regionální muzeum v Kloboukách u Brna). Příspěvek se zabýval *projevy současné lidové kultury na Břeclavsku*, především utvářením jejich nových forem, a rostoucí závislostí kultury dnešního venkovského obyvatelstva na provozu institucí a oficiálních organizací. Druhá část příspěvku pak byla věnována některým projevům současné neprofesionální výtvarné tvorby v okrese Břeclav.

J. Kadeřábková z Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV provedla analýzu *regionální diferenciací architektonických charakteristik vybraných typů pohraničních obcí*. Přiblížila historický vývoj i současnost architektury v těchto oblastech a uvedla je do souvislosti s proměnami životních podmínek a způsobu života jejich obyvatel.

Konečně poslední dva referáty pojednávaly o výskytu a rozšíření některých sociálně patologickým jevů z hlediska jejich územního rozložení.

Problematické prostorové a teritoriální diferenciací rozvodovosti na Slovensku se věnoval P. Gurán z ÚFS SAV. Vyšel ze specifikace rozvodovosti na celostátní úrovni a z její vnitřní diferenciací na Slovensku. Na tomto základě pak vypracoval klasifikaci slovenských okresů podle aktuálního stavu a současných tendencí ve vývoji tohoto problému.

H. Malinová z Prognostického ústavu ČSAV seznámila účastníky s vybranými poznatky o *sociálně patologických aspektech života v Praze*. Soustředila se především na vysokou koncentraci kriminálních jevů, která tvoří jednu z charakteristik velkoměstského způsobu života, a zvláště na její projevy v životě dospívající mládeže.

Celý seminář byl koncipován poněkud netradičně. Byli pozváni reprezentanti různých společenskovědních disciplín, přičemž obsahové zaměření jednání nebylo záměrně předem blíže specifikováno. Šlo především o konfrontaci co nejširšího spektra pohledů na danou problematiku, o zmapování stavu jejího rozpracování a o využití získaných informací pro ujasnění základních východisek přístupu k jejímu řešení v rámci sociologie životního způsobu.

Tyto cíle byly převážně splněny. Poměrně široké a reprezentativní zastoupení společenskovědních oborů (zúčastnilo se celkem 29 lidí, zastupujících 17 vědecko-výzkumných a řídicích organizací) ukázalo velký zájem o problematiku územních aspektů utváření způsobu života a obsah referátů i diskusních vystoupení naznačil, kterým směrem je tento zájem orientován v první řadě. Většina příspěvků se přímo či nepřímo dotýkala typologizace územních celků. Prakticky ve všech byly přítom akcentovány dva nejzávažnější metodologické problémy: výběr základních územních jednotek a volba kritérií pro konstrukci typů. V souvislosti s tím se pak projevil limity jednostranných přístupů, založených navíc převážně na kvantitativní analýze jednotlivých forem společenské reprodukce. Jako zcela nezbytné se proto ukázalo vypracování metodologického základu komplexního přístupu ke zkoumání teritoriální diferenciace procesu formování životního způsobu, který by umožnil kvalitativní postižení všech jeho podstatných stránek v jejich strukturním a funkčním propojení a mohl tak sloužit jako východisko aplikovaného výzkumu i práce řídicích a plánovacích orgánů. Požadavek v tomto směru byl také na adresu sociologie životního způsobu na semináři vysloven. Z tohoto důvodu lze seminář chápat i jako určitou výzvu naší sociologii a považovat jej za jeden z mezníků v činnosti sekce výzkumu socialistického způsobu života Československé sociologické společnosti.

Ondřej Hubáček

VII. celostátní konference podnikových sociologů

Sekce sociologie práce a podniku Slovenské sociologické společnosti při SAV uspořádala ve dnech 15.–17. června 1987 již sedmou celostátní konferenci podnikových sociologů, tentokrát s názvem *Podniková sociologie a strategie urychlení*. V atraktivním prostředí Vysokých Tater (Tatranská Lomnice) se kromě podnikových sociologů sešli i pracovníci obou našich Ústavů pro filozofii a sociologii a několika resortních výzkumných ústavů.

Konferenci zahájila členka přípravného výboru H. Woleková (Ústav technológie a racionalizácie Závodov ťažkého strojárstva, Bratislava) stručnou rekapitulací předcházejících šesti konferencí. Úvodní referát na téma *Ľudský činiteľ v procese prestavby — poznatky a skúsenosti z prípravy komplexného dokumentu* přednesl L. Lubelec (Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava). Seznámil účastníky konference s hlavními myšlenkami materiálu věnovaného otázkám využití a dalšího rozvoje lidského činitele, který vznikl na jeho pracovišti a je jedním z podkladů návrhu zákona o státním podniku.

O tom, že je nezbytné orientovat sociologii práce a podniku novými směry, hovořil J. Bunčák (Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava) v příspěvku *Požiadavky prestavby na zameranie sociológie práce a podniku*. V této souvislosti kriticky shrnul dosavadní výsledky československé sociologie práce a podniku a zdůraznil, že v podmínkách přestavby již nebude možné se omezovat na sociální plánování a řešení otázek humanizace práce. Podle jeho názoru je nyní třeba se soustředit na otázky pracovní motivace, mobility pracovních sil a skupinových zájmů. P. Frič a F. Gál (Kabinet teórie vedy a prognóz SAV, Bratislava) hovořili ve svém příspěvku *Problémovo orientovaná sociológia o nutnosti* věnovat se zkoumání problémových situací a jevů a zároveň se podílet na jejich řešení. Netradičností tématu upoutalo vystoupení Z. Bútorové (z téhož pracoviště) s názvem *Etika práce podnikového sociológa jako člena vedeckého spoločenstva a zamestnanca podniku*.

Na tento blok obecněji pojatých referátů navázala vystoupení orientovaná ke konkrétní podnikové praxi. V. Chlumský (Ústav ekonomiky a organizace staveb-